

GENINDFØR UNIVERSITETERNES SELVSTYRE

Hvorfor er forskningsfrihed, akademisk frihed
og universitetets selvstyre så vigtigt?

Af Nils Bredsdorff

tegninger fra Alice i Eventyrland
tegnet af John Tenniel

“Når jeg anvender et ord,” sagde Klumpe-Dumpe temmelig hånligt, “så betyder det lige netop, hvad jeg vil have, det skal betyde – hverken mere eller mindre.”
“Men spørgsmålet er,” sagde Alice, “om du kan få ordene til at betyde vidt forskellige ting.”
“Spørgsmålet er,” sagde Klumpe-Dumpe, “hvem det er, der bestemmer – det er det, der er det afgørende.”

“Hvis slige Conferencer og Lærde Samtaler holdtes ikke, for at forsvare Meeninger, men for at høre, hvad derimod kunde siges, hvis Disputatores vilde som fornuftige Mennesker figte med Argumenter, og ikke som Hanen og vilde Dyr, med Sporen, Kløer og Tænder, vilde Sandhed komme for Lyset, og Tilhørerne vilde glæde sig over at see den triumphere.”

(Holberg: Moralske Tanker, 1744)

Akademisk frihed og universitetets selvstyre er en del af en historisk social pagt eller kontrakt mellem samfundet og universitetet. Det er både en myte og en levende politisk realitet. Lærde samtaler føres for at høre kritikken af ens egne faglige standpunkter og resultater. Det er forudsætningen for, at forskning bliver andet end tilfældig snak og private fordomme. Og det er det, forskningsfrihed handler om – den er på en gang et privilegium til dem, som er blevet vurderet af fagfæller som berettiget til at deltage i samtalen, og en sur og anstrengende pligt til at høre kritik fra og give kritik af nærtstående kolleger. Friheden er rammen om både retten og pligten. Og den er forudsætningen for, at der kan komme forskning ud af samtalen, dvs at man kommer nærmere sandheden (Ikke den evigyldige og måske kun den mindst ringe). Derfor er friheden dyrebar. Men den er også besværlig og bekostelig. Der er mange årsager til, at forskellige interesser på forskellige tidspunkter ønsker at beskytte friheden. Beskyttelsen har haft form af det akademiske selvstyre, som blev formaliseret i en lov i 1970.

Men det demokratiske politiske system har en legitim ret til at blande sig i grundlaget for forskningsfriheden, bevillingerne. Folketingets politikere har krav på indsigt i, hvad de efterhånden mange milliarder går til, ligesom de har krav på og interesse i indsigt i sygehuse, jernbaner, militær osv. De ønsker ikke at begrænse friheden som sådan, men at sætte rammer for den, så de kan måle resultaterne af investeringerne

og styre den i bestemte retninger. Konflikten er gammel og uløselig og fra tid til anden bryder det aktuelle kompromis eller den aktuelle våbenstilstand sammen og en ny skal etableres. Begge parter må overveje, hvilke af deres grundinteresser de vil give køb på, og hvilke de anser for uomgængelige. Og så må de vurdere deres styrke og deres allierede.

I 1992-93 brød det hidtidige universitetsstyrelseskompromis sammen, da den socialdemokratisk-radikale regering vedtog en lov, som gav institutbestyreren ret til at bestemme over den enkelte forskers forskning. I løbet af de næste 10 år kom der lov på lov, som ændrede kompromisset, og i 2003 afsluttedes konflikten uden modstand fra forskerne og deres fagforeninger med en dikteret fred, universitetsloven, Sanders lov. Denne lov afskaffer reelt universiteternes selvstyre og øger ledelsens ret til at bestemme over forskerens tid. Formelt øges selvstyret i pagt med tidsånden nu til selveje, men samtidig øges kontrol og styring af forskningen gennem ændringer i bevillingssystemet og de faldende andele af pengene til forskernes selvbestemte forskning. Loven kræver ganske vist som noget nyt eksplicit, at universiteterne skal ”værne” om forskningsfriheden – men den har fjernet alle forsvarsværkerne og overladt det til de ansatte ledere, der er underlagt alle mulige eksterne krav, at forsvare friheden. Man behøver ikke deltage i en lærd Conference for at få tanke på ræve og gæs. MEN. Gæssene er ved at samles med underskriftindsamling og mø-

deaktiviteter op til lovens mulige revision, eftersyn og opdatering i 2009. En forudsætning for en succesfuld revision er indsigt i myter og ideologi, interesser og politiske realiteter.

1. HISTORISK UNDERSØGELSE FOR AT BEGRUNDE EN FRIHED DER ER INDSKREVET I UNIVERSITETSLOVEN?

Metaforen om en social pagt mellem universitet og samfund skjuler mere end den afslører. Universitetets forhold ordnes inden for rammer, der er fastlagt ved politisk konsensus bl.a. med hjælp fra en (retlig) ideologisk tanke- og argumentationsfigur om eksistensen af en aftale eller kontrakt mellem parterne – med allusion til de berømte samfundspagter, hvor borgerne opgiver en del af deres naturgivne rettigheder mod beskyttelse fra staten/fællesskabet. I 1200-tallet samledes studerende og lærere, ”ofte i forbindelse med konflikter med det omgivende samfund eller de lokale autoriteter.”¹⁾

Dette konfliktaspekt er vigtigere end den harmoni, som metaforen pagt antyder. Jens Erik Kristensen opsummerer et andet sted udgangspunktet for autonomien således:

”Historien om de tidligste universiteter er imidlertid også historien om, hvorledes de på forskellig vis søgte at sikre deres selvstændige og uafhængige status gennem en lang række kampe og konflikter med de omgivende magter ... de fleste universiteter kom ud af disse konflikter med et vidtstrakt selvstyre som resultat. Det middelalderlige selvstyre var således formelt underlagt en verdslig eller gejstlig autoritet, men var i øvrigt stort set selvstyrende i henhold til de statutter, der var blevet tilkendt.”

Men den modsætningsfyldte magtrelation understreges som ikke blot formel ved den umiddelbare indskrænkende tilføjelse: ”Fra det 13. århundrede og frem til reformationen forblev pavemagtens reelle indflydelse på universiteternes undervisning

og indre anliggender dog markant.” Og de religiøse bånd på autonomien blev stærkere herefter.²⁾

I sin oprindelse antager en særlig vidergående uddannelse altså blot en allerede eksisterende juridisk form – korporationen – til beskyttelse mod fyrstens og pavens handlinger og ”i kraft heraf sikrede de sig fra begyndelsen en grundlæggende indre autonomi og frihed.” (Kjærgaard og Kristensen 2003: 42). Pagten er altså ikke en specifik aftale eller særlig forståelse for universitetet, forskningens eller undervisningens forhold men en accept eller udnyttelse af en generel regulering af de samfundsmæssige processer. Samtidig begynder fyrsterne at oprette deres egne universiteter, som får den samme juridiske form, men i praksis blev ”de nu mere åbenlyst betragtet som ressourcer, magthaverne kunne trække på ... ofte blev det korporative autonomiprincip derfor trængt tilbage af en mere direkte politisk styring eller konfessionel kontrol.” (Kjærgaard og Kristensen: 42 f.) Disse to tendenser inden for den samme juridiske form satte rammen for universitetsautonomiens udvikling og den modsætningsfyldte og skrøbelige juridiske (romerretlige) form viste sig robust nok til at danne en del af grundlaget for de ”senere standhaftige forestillinger om autonomi og akademiske friheder”. (Kjærgaard og Kristensen: 43)

To senere udviklinger er vigtige, dels øges kirkens magt og universiteterne bliver teologiske embedsuddannelser, og dels grundfæstes nogle korporationer gennem gaver og donationer på samme måde som klostre og laug, så universitetet i København f.eks. er økonomisk uafhængigt og uden statstilskud i sine første fire århundreder. I 1700-tallet var universitetet en stor jordejer og professorlønningerne blev betalt af fæstebønderne. Til den efterhånden udviklede særegne samling af retlige reguleringer, ritualer og ”folkways”³⁾ på linie med andre korporationer – laugenes – kommer så det særlige i universitetets produktion – meninger og tekster, som sættes op mod og med hinanden, tolkninger, som afviger fra hinanden, og som hører

med til den finpudsning af det (overvejende teologiske) videnskorpus, som var universitetets opgave. Denne produktion havde som eneste begrænsning at den i Danmarks tilfælde skulle foregå på et kristent dvs. luthersk evangelisk grundlag.

Universitetshistorien er derfor en særegen blanding af herremandsøkonomiske genvordigheder eller husholdningsøkonomiske/driftsherre overvejelser og filosofisk-teologiske disputer og kritikker. Ingen var i tvivl om autonomien omkring håndteringen af det første element – enevælden var også en retligt reguleret statsform. Ønsker om øget styring af det andet element, som dukkede op i bølger og var permanent under enevælden, blev mødt med en særlig universitær/akademisk passiv modstand eller træghed, hvis element af selvbevidsthed måske stammede fra den økonomiske selvberoenhed tilsat lidt teologisk hovmod.

Enevælden havde bestemt ikke nogen pagt med universitetet om autonomi inden for vidensproduktion eller undervisning, men en stiltiende accept af universitetets genstridighed eller forsvar for sine retmæssige privilegier, fordi embedsmandsproduktionen af præster og fra 1736 jurister var vigtig, ideologisk og praktisk administrativt. ”Universitetet havde formelt ingen selvstændighed, endsige selvstyre. Disse begreber var uforenelige med den enevældige statsret. Men Kongen kunne pålægge en institution som en pligt at træffe beslutninger indenfor bestemte områder på egen hånd”.⁴⁾

Som nævnt havde Københavns Universitet betydelig økonomisk selvstyre, som baserede sig på jordbesiddelser og pengeudlån,⁵⁾ og i perioden op til Fundatsen af 1788 ”lykkedes (det) Konsistorium at bevare sin selvstændige økonomiske forvaltning i modsætning til centraladministrationens mange kontrolforsøg på andre områder.”⁶⁾

Det synes at være generelt gældende for hele perioden op til begyndelsen af 1800-tallet, at reguleringerne – her fundatsen af 1732 – indeholdt ”en betydelig stramning af centraladministrationens til-

syn med universitetet. På det økonomiske område bibeholdt det sit selvstyre.”⁷⁾

Mens universitetets status som stor godsejer stod for fald med bondefrigørelse og demokratiets indførelse, så fortsatte universitetet sin kamp for at bevare sin autonomi, som det hedder sammenfattende – og indskrænkende:

”Når nogen trådte det for nær, protesterede det. ... (det) lykkedes også stort set Universitetet at bevare sin autonomi; men det var et selvstyre under de centrale myndigheders tilsyn og i nogle tilfælde approbation. Dette tilsyn udøvedes i nogle tilfælde mere intenst end i andre.”⁸⁾

De to universitetsfundatser, dvs retlige reguleringer af alle universitetets forhold – undtagen indholdet af undervisningen men nok af fagfordelingen – var begge dikteret til universitetet, som i tilfældet med 1788 fundatsen overhovedet ikke deltog i udarbejdelsen. Tværtimod var eneste forbindelse med universitetet en professor Jansen, som var uenig med de andre professorer. Og begge ’reformer’ kom til verden på baggrund af kritik af universitetet og krav om fornyelse. I begge tilfælde forsvarede konservative kræfter og professorerne deres økonomiske selvstyre med succes, mens centralmagtens kontrol og tilsyn skærpedes. Universitetets deltagelse i debat om reformer var sporadisk og i tilfældet med 1788 fundatsen blev den modtaget ”stiltiende, men i den følgende tid kunne der dog spores en vis obstruktion”.⁹⁾

Man kunne beskrive autonomien som en negativ autonomi baseret på den viden om eget værd, som formue kan give. Især historien om universitetets passivitet mht. de nye fagområder berettiger til at bruge begrebet negativ autonomi, som jo i sig selv er en væsentlig del af institutionel autonomi, men næsten amputerer sig selv uden et udviklingsaspekt politisk/filosofisk eller i form af inspiration fra andre dele af universitetsverdenen in casu de tyske universiteter.

Universitetets svar på krav eller styringstiltag (læs afvisninger) skete ofte gennem næsten surmulende og navlepillende

forhalingsprocesser, hvor de udspil der faktisk kom fra universitetet var vendt indad i interne slagsmål og tavshed, selv når en stor reform stod for døren.¹⁰⁾ På et grundlag af vranten, negativ autonomi, hvis fornemste element var forsøg på afvisning af en uafvendelig regulering af de økonomiske forhold og af fagenes antal og indhold, blev fundatsen af 1788 påtvunget universitetet, som derefter forsøgte på at lægge den dog gennemførte

delvise reform død ved at ignorere den i endnu nogle år.

Uden for universitetet var der i 1700-tallet et stærkt rationalistisk og oplysningspræget ønske om at tildele universitetet nye opgaver. Oplysningstiden og den tyske version af merkantilismen, kameralismen, stillede store forhåbninger til udvidelse af universitetets undervisnings- og ekspertkompetence inden for realvidenskabernes og de kameralistiske videnskaber,

Dronningen blev ildrød i ansigtet af raseri. Hun stirrede et øjeblik på Alice - som et vildt dyr - og råbte så: "Af med hendes hoved! Af -." "Å, snak!" sagde Alice så højt og bestemt, at dronningen tav.

dvs naturvidenskab og politisk videnskab og økonomi. Overalt skete der meget, men blot ikke på universitetet. Den egentlige lærde republik holdt til uden for universiteterne, i akademierne – i Danmark i Sorø, hvor det forsøgte at skabe en ”kameralistisk” konkurrent til universitetets forstokkede præste- og juristseminarium. Indflydelsesrige politikere pressede på, men universitetet og antioplysningsfolk i regeringen forhindrede, at det blev til noget.

Kameralismeeeksemplet viser berettigelsen i at tale om negativ autonomi, fordi det betoner den betydelige magt universitetet havde set i forhold til, at meget stærke kræfter ønskede kameralistiske fag indført, både tidligere omtalte professor Jansen, ophavsmand til 1788 fundatsen og den senere Oplysningsorienterede Patron for universitetet og hele den dannede offentlighed uden for universitetet.¹¹⁾

Det anføres ofte, at kameralistiske ideer spillede en stor rolle ved de tyske reformuniversiteter. Imidlertid mangler pointet i relation til det danske universitet, nemlig at de ingen rolle fik at spille her. Universitetshistorien vrimler med tilsvarende visnepolitikkesempler.

Men måske som effekt af udviklingen andre steder opstod der en myte om autonomi som et resultat af statsmagtens selvindsigt i behovet for uafhængig undervisning og videnskab. Ingen af de to danske retlige dokumenter siger noget om akademisk frihed endsige forskningsfrihed, og de var heller ikke omtalt i de sporadiske indspark fra universitetet, men fra omkring 1800 var der til gengæld mange andre, der tog spørgsmålet op.

Den tyske universitetsdebat, som var meget tæt på den danske virkelighed via hertugdømmerne, havde først været under kraftig indflydelse af den enevældige stats kameralisme-tænkning. Og her er der historisk kildemateriale til at tale om en statsmagtens selvindsigt, en udtalt pagt-tænkning. En af de store kameralister Johann Heinrich von Justi, som ikke blot blev læst i Danmark, men havde arbejdet her som embedsmand, beskrev principperne i den statslige politik. Staten skulle

ikke styre alting, den skulle hjælpe entreprenører som passede deres egne forretninger. Minedrift er et godt eksempel. Suverænen skulle overvåge miner såvel som universiteter. Men for at miner kan fungere må mineejerne have et vist råderum, frihed til at handle – det gælder også universiteter: ”Når vi betragter videnskaberne natur såvel som undervisningens historie gennem tiderne, ser vi at videnskaberne altid gror, når de (akademikerne) har en fornuftig og passende frihed til at tænke.”¹²⁾

Denne form for ekstrem nyttetænkning kombineret med universitetets historisk betingede økonomiske selvstændighed¹³⁾ danner ikke blot praktisk-politisk baggrund for de humboldtske universitetstanke fra 1800-tallets begyndelse, men går igen i argumentationen for den senere autonomidiskurs.

De humboldtske tanker slår helt igennem i Danmark i midten af 1800-tallet¹⁴⁾, hvor ideerne om autonomiens nødvendighed og selvfølghed dog må siges at blive begrænset som det gjaldt for alle middelalderlige institutioner og korporationer, laugene, næringsreguleringen af den nye stat og dens vilje til indsigt og magt over alle forhold. Modsætningerne i udviklingen af mytologien om autonomien ses i den daværende rektor og betydningsfulde liberale enevældekritiker H.N. Clausens argumentation for at beholde universitetets særlige korporationsprægede formueforhold af hensyn til at bevare grundlaget for autonomien. Den nye bestræbelse på at se videnskaben som et selvstændigt hele, der ikke gik restløst op i staten forbandt sig med den sejrige nationalliberalisme¹⁵⁾. Men en episode under Folketingets forhandlinger i 1879 illustrerer vanskelighederne i forholdet mellem demokratiet og den middelalderlige autonomi. Det er modsætninger der stadig udtrykker sig i forskellige dragter – den gang i højres og professorernes forsvar for de dannedes privilegier og senere som venstrefløjens og de liberales forsvar mod (demokratiske og legitime) myndigheders indgreb i deres helligdom.

”Hørup slog fast, at var der noget han ikke ville være med til, var det at give universitetet selvstyre ... hvad universitetet har krav på er lærefrihed, ikke selvstyre. Lad os ikke få nogen real eller symbolsk betegnelse for universitetets ophøjede stilling. Lad os få et symbol på, at universitetet lige som alle andre institutter og alt andet i landet er afhængig af de almindelige konstitutionelle myndigheder. Lad os få en sådan stilling til universitetet, at det aldrig glemmer, at det i sin virksomhed står i samme afhængighedsforhold til det folk, for hvis skyld det er til, som alle andre institutter ... som vi fremmer her i landet”.¹⁶⁾

Men endnu et historisk omdrejningspunkt for udviklingen af autonomi- og forskningsfrihedstanker skal nævnes. Den amerikanske forskningspolitiker og embedsmand Vannevar Bush fremlægger i 1945 et forslag til forskningspolitik som baserer sig på de humboldtske ideer for så vidt angår basis- eller grundforskningen – det er regeringens opgave at sikre, at denne universitetsbaserede forskning er stor nok og fungerer optimalt, så den kan give et spinn off eller kick til den anvendelsesorienterede og industrielle forskning.¹⁷⁾

Bushs opfattelse udvikles i en atmosfære af systemkonkurrence og pres fra sovjetisk statslig forskning. Universiteternes autonomi hviler igen på en eksplicit nyttetænkning, som i neoliberalismens epoke fra firserne og frem kom under beskyldning – her udsattes universiteterne for pres mod grundforskningen og autonomien via allehånde indirekte styringsforsøg, under overskriften *Fra forskning til faktura* læs markedsmæssiggørelse og økonomisk konkurrence, men også med den tvetydighed, som viser mytens styrke: indgreb og kontrol under en lovtæst, der byder universiteterne at forsvare deres autonomi. Og måske kan anes endnu en vending tilbage til von Justi og Bush med den aktuelle debat (efteråret 2008) om basismidler kontra strategiske midler til forskningen. Spørgsmålet er om nye proklamationer holder over for de parti- og regeringstaktiske manøvrer?

2. SELVSTYRE ER BARE ORD OG BEDAGET IDEOLOGI

”De højere uddannelsesinstitutioners selvstyre er naturligvis et selvstyre inden for lovens rammer. Heri ligger først det selvfølgelig, at styrelseslovens rammer skal respekteres. Men selvstyre inden for lovens rammer betyder også, at uddannelsesinstitutionerne skal rette sig efter andre love, herunder bevillingslove, og efter regler og bestemmelser fastsat i henhold til styrelsesloven eller andre love. Selvstyret er således afhængigt af lovgivningsmagts vilje og kan begrænses eller fjernes ved lov eller i henhold til lov. For tiden er selvstyret imidlertid ganske vidt.”

(Betænkning 788, 1977, formand for udvalget prof. Bent Christensen, s. 4 f.)

Således lyder en kølig juridisk-pragmatisk vurdering af forskningsfrihedens formelle grundlag. Universiteternes autonomi og forskningsfriheden er grundlæggende en politisk-moralsk norm, som er delvist kodificeret. En sådan norm opretholdes eller fjernes, som det fremgår, ved politisk kamp. Der skete en første moderne retliggørelse af normen ved Styrelsesloven fra 1970, hvor den nævnte generelle bestemmelse om universiteternes ret til at bestemme ”forskningens genstand og metode” (autonomien) slås fast og stadig er gældende ret. I Universitetsloven af 2003 hedder det i §2 stk. 2: ”Universitetet har forskningsfrihed og skal værne om denne og om videnskabsetik.”

Men hvor § 13. stk. 2. 2. pkt. i den reviderede lov fra 1973 sikrer, at forskningsfriheden ikke knægtes internt på universitetet: ”Institutrådet kan ikke træffe beslutning om den enkelte forskers valg af forskningsopgave”, så ændres denne nødvendige sikring helt med den socialdemokratiske Universitetslov af 1992, hvor den enkelte forsker underlægges institutbestyrerens instruktionsbeføjelser og kun sikres sin ”metodefrihed” i § 7 stk. 3. I Fogh-regeringens lov fra 2003 kan forskerne ”forske frit” i den tid, de ikke er pålagt opgaver af institutbestyreren.¹⁸⁾ Mens selvstyret således stadig er normen, er mulighederne for

at gennemsætte normen om forskningsfrihed ”rent faktisk” sat ud af spillet. Sammenfattet: hvis der er tid og ressourcer til rådighed og forskningsopgaven passer til universitetets og instituttets strategiske planer, så er der forskningsfrihed.

Under 1992 loven var der tale om valgte ledere, under 2003 loven er der tale om ansatte ledere. Udover de statsfinansielle svingninger og ændringerne i bevillingsforudsætningerne, herunder ændringer i forskningsfinansieringsmønstret og inddragelsen af EU-midler, er der i tiltagende grad fremkommet en række reguleringer af forhold, der griber dybt ind i selvstyret, og som gør det tvivlsomt, om man som i 1977 kan hævde, at: ”for tiden er selvstyret ganske vidt”. Vigtigst er den styring, der foregår via forskningsstrategiske satsninger og puljer, men mindre iøjnefaldende tiltag som at forskerens/instituttets evne til at tiltrække ekstern finansiering giver præmiering i forhold til fordeling af universitetets basismidler, har også en kraftig adfærdsregulerende funktion. Og andre forhold virker i samme mainstreaming retning. Eksempelvis har kravet om forskningsregistrering og dens sammenkobling med bevillingsudløsende modeller dybtgående, dokumenterede virkninger på publiceringsmønstre og forskningsarbejdet generelt.¹⁹⁾

Det samme gælder evaluering-, benchmarkings- og akkrediteringskrav. Ikke blot selvstyret og den akademiske frihed er rystet, men det kan med stor ret hævdes, at selve det europæiske universitet og grundlaget for det er i krise.²⁰⁾ Utilfredsheden blandt ansatte og forskere med de nye ledelses- og arbejdsforhold er meget stor, og kritikken af loven omfattende, men samtidig er forestillingerne om, hvilken vej en revision skal gå og om den hjælper, ikke kvalificerede. Prioriteringen mellem forskellige delmål, ja formuleringen af dem er rudimentær.

Akademisk frihed omfatter forskningsfriheden, men indeholder også en lærefrihed og en særlig version af ytringsfriheden, der er præget af en række krav, udformet af universitetet (og ministeriet i

form af ’uredelighedsreglerne’) f.eks. om forskerens/lærerens forpligtelse til at fremlægge sine synspunkter, så de kan kritiseres, og til at forholde sig til kollegers forskning og metoder, så forskning og undervisning ikke spoles i indavl, nepotisme, moderigtige meninger og grader af uduelighed og regulær svindel.²¹⁾

3. SELVSTYRET SKAL BESKYTTE DEN AKADEMISKE FRIHED

Begrebet akademisk frihed dukker ofte op i kølvandet på skandaler eller i højtidelige festtaler. Den kraftige politisering af de amerikanske universiteter og den særlige ytringsfrihedstradition, som støder sammen med universiteternes ret som private institutioner til at fastlægge særlige ytringsbegrænsninger, kan forekomme eksotisk. En lærer kritiseres alvorligt af ledelsen, fordi han insisterer på, at slaveejer-aviser er vigtige historiske kildematerialer, men overtræder derved regler om ikke at være ’insensitive’ over for farvede studerende.²²⁾ I en dansk sammenhæng har det været forskningsfriheden, der har stået i centrum, men internationaliseringen vil formentlig sætte hele den akademiske frihed under pres.

I en interessant diskussion af ’akademisk frihed’ og universitetsautonomi – den sidste er til for at beskytte den første – giver Oslo Universitets tidligere rektor Lucy Smith en præcis bestemmelse af sammenhængen mellem de forskellige begreber:

”The core of academic freedom is the right to conduct research and teaching without any interference or pressure, either from the institution itself or from the outside, be it political authorities or private stakeholders or patrons ... The academic freedom can thus be asserted both against the university and against the state. There are, however, limitations of the academic freedom inside the institution primarily by curricula and by conditions of appointment.”²³⁾

Den nuværende universitetslov og 1992-loven svækkede afgørende *mulighederne for*

forsvar mod indre og ydre pres, og den forhindrer eller vanskeliggør praktisk, at den enkelte forskers frihed og dermed kernen i den akademiske frihed, som netop ikke er institutionens selvstyre, kan sikres. Selvstyret, og dermed ledelsen, skal sikre friheden og forskerne – ikke omvendt. Eller som Hans Fink i sin venlige form siger det i gennemgangen af de akademiske friheder i relation til Universitetsloven af 2003:

” ... fri forskning indebærer nu en gang en høj grad af uafhængighed og selvstændighed på alle niveauer. Universiteternes mulighed for at leve op til deres formål står og falder med de ansattes og studerendes mulighed for at identificere sig med deres opgave og deres arbejdsplads, og kun en ledelse, der understøtter det, vil have en chance for at gennemføre de reformer af forskning, uddannelse og forskningsformidling, som løbende bliver påkrævet i et samfund under hastig forandring.”²⁴⁾

4. FORSKNINGSFRIHED OG NYTTETÆNKNING

Forskningsfriheden er som demokratiet noget, alle går ind for. Den synes ofte begrundet alment i den (John Stuart Mill-ske) argumentation for ytringsfriheden, at intet må forhindre tanker og ideer i at blive vendt i offentligheden, fordi man ikke på forhånd kan afgøre, hvilke af dem, der på ideernes marked vil vise sig at være en vinder for hele samfundet. Nyttevirkningen af forskningen er størst, hvis alle ideer og påstande undersøges. Enhver restriktion eller censur vil risikere at gøre samfundet dummere og fattigere. Man kan som Dworkin mene, at argumentet er for instrumentelt og forkert eller hullet.²⁵⁾ Hvor meget dummere bliver samfundet af at forbyde pornografi eller antisemitisme? Er det rigtigt, at styret eller censureret forskning – f.eks. fra tænketanke eller private institutter med enerådige direktører – systematisk er dårligere end fri forskning? En lang række nobelpristagere har

arbejdet i internationale koncerners eller statslige ’sektorforskningsinstitutters’ ’grundforskningsafdelinger’ (f.eks. indenfor nano-teknologi og immunologi).

Men formodentlig vejer det sidste hundrede års erfaringer med politisk styret (Lysenko-syndromet) eller økonomisk dirigeret forskning (Medicinalvare-syndromet) tungt. Der er en tro på, at uafhængige forskere ikke lader sig hundse med. Men det er en tro, der er og vil være vanskelig at dokumentere. Den stadige søgen efter sandheden er ikke et spørgsmål om individuel moralsk rygrad men er et socialt forhold. Samtidig er det vigtigt at huske, at det ikke kun er universiteternes styrelsesforhold, der påvirker forskningsfriheden. Amerikanske universiteter har også eksterne bestyrelser og stærkt hierarkiske ledelsesforhold og en udpræget akademisk frihedstradition – som der konstant er kamp om.

Hvis økonomisk og politisk styring er en uting, er spørgsmålet, hvordan samfundets legitime krav på indsigt og kontrol så sikres. Problemet kan også kaldes *forskningsvogtningens paradoks*: politikerne stoler ikke (af mange gode grunde) på de eneste kvalificerede vogtere, forskerne, og de nærer (korrekt) mistanke om, at konkurrencen og kontrollen mellem forskerne forsøges begrænset gennem alliancer og usynlige kollegiale, læs: konkurrencebegrænsende regler.

5. HUMBOLT OG YTRINGSFRIHEDEN

Der eksisterer flere parallelle forestillinger om universitetets grundide, som blander sig sammen. En af de mest slagkraftige er en forestilling om eksistensen af en europæisk universitetside, en humboldtsk vision, som hævder sammenhæng mellem forskning og undervisning og udnævner universitetsautonomien som betingelsen for, at det egentlige mål – dannelse – kan nås. Ordførertalerne om forskningsfrihed generelt antyder sådanne forestillinger, og senest ses det i bemærkningerne til Universitetsloven 2003. Rektorernes Bologna

Charter fra 1988 bekræfter, at der faktisk er en europæisk social og kulturel norm for selvstyre og forskningsfrihed, som her forsøges kodificeret. Min distancerede tone skyldes, at de samme politikere og universitetsledere har sanktioneret den universitetspolitiske udvikling, som præger Europa, og som, det må siges, succesfuldt har angrebet både forskningsfrihed og selvstyre.²⁶⁾

En anden forestilling er formodentlig, at forskningsfriheden er en udløber af eller hænger sammen med ytringsfriheden og så at sige beskyttes af den. Men mens denne giver en ret til at ytre enhver mening – inden for straffelovens rammer – så er der ingen ret til at få forskningstid og penge til at forske i enhver påstand. Den ansatte kan ytre sig som hun vil, men ikke få forskningsmidler som hun vil, og der er tegn på, at universiteterne vil forsøge at begrænse friheden til at sige upopulære ting eller kritisere kolleger, således blev den kontroversielle psykolog Helmut Nyborg nægtet emeritus status i Århus. Dworkin understreger den særlige situation for universitetsansatte ved at fastslå, at ytringsfriheden ikke beskytter den ansatte i en almindelig virksomhed mod at blive fyret, hvis han bagtaler virksomhedens produkter. Han kan bagtale produkterne som fri (fyret) borger, men har ikke nogen ret til at gøre det som ansat. Anderledes – indtil videre – med universitetsansatte. De har en udvidet ret til beskyttelse i forbindelse med akademiske og videnskabelige emner, dvs. en kritik og pligt både om forskningsemner og om universitet.²⁷⁾ På baggrund af den lange selvstyrehistorie er der en sej tradition for, at universiteterne samtidig pålægger sig selv restriktioner på formen – det, der har udviklet sig til elaborerede speech codes, som tenderer til at støde sammen med forskerens forpligtelse til kritik og det såkaldte venligt-fjendtlige samarbejde mellem forskerne. Det er dilemmaer, der kun kan behandles på fagligt plan ved fri afvejning blandt ligemænd.

Henrik Zahle bruger i sin gennemgang af offentlig ansattes ytringsfrihed begrebet

”institutionel ytringsfrihed” om Folkekirkenes forkyndelsesfrihed. Præster har en særlig beskyttet frihed til tolkning også imod deres overordnede – inden for en kristen og af bisperetten kontrolleret ramme,²⁸⁾ blot gælder der ikke noget konfessionelt eller politisk grundlag som begrænser den akademiske ytringsfrihed (bortset fra den ramme Straffeloven og domspraksis sætter).

Et af de forhold, der komplicerer afgrænsningen af den ansattes ytringsfrihed, er, at grænsen ”mellem den institutionelle og private ytring ikke altid er klar.”²⁹⁾

Men for forskeren er der i akademiske spørgsmål ingen forskel men en direkte forpligtelse til at ytre sin personlige overbevisning om sit emne med de formmæssige begrænsninger (høflighed, dokumentation, dannelse), som universitetets forskere selv har fastlagt – og som mange speech codes lader gå langt ind over den akademiske tankefriheds grænser.³⁰⁾

Forholdet mellem det ansættelsesmæssige/administrative og det akademiske i en universitetsansættelse er så komplekst, at ytringsfriheden også gælder de interne ledelsesmæssige forhold på universitetet. Ellers ville tilsyneladende ikke-akademiske forhold kunne forvandles til hindringer og vanskeligheder for obsternasige eller upassende forskere.

Endelig kan der, som hævdet og udarbejdet af Dworkin, være tale om en selvstændig demokratiteoretisk begrundelse for forskningsfriheden/den akademiske frihed. Friheden ses som forudsætningen for, at universiteterne – med deres krav til forskerne om på trods af alle politiske og kulturelle hensyn at søge sandheden – kan opfylde deres funktion som en slags surdej i den demokratisk proces. Forskningen skal altså ikke som i den nuværende universitetslovs formulering ”bidrage til at fremme vækst, velfærd og udvikling i samfundet”, men bidrage med kritisk, systematisk vurdering af vækst, velfærd og udvikling. Forskningsfriheden og autonomien bliver et centralt element i dannelsen af borgeren og udviklingen af en ’civic culture’ – og derfor må den forsvares.³¹⁾

“Hvordan mon egentlig kampreglerne er?” sagde hun til sig selv, da hun kiggede forsigtigt frem fra sit gemmested og så på kampen.

I en dansk sammenhæng støder denne begrundelse på modviljen mod smagsdommere og antiintellektualistiske strømninger, som nok forhindrer, at universitetsforskernes demokratiteoretisk set centrale betydning kan anerkendes og bruges i den politiske argumentation for forskningsfriheden.

6. TILLID OG MISTILLID

Det er et simpelt faktum, at alle universitetslove siden 1973 er lavet på baggrund af meget brede politiske aftaler, og at de forskellige revisioner alle udtrykker

grundlæggende tilslutning til blandinger af de nævnte selvstyreideer, men i stigende grad fremhæver nødvendigheden af styring, indsigt og stærk ledelse og kontrol med bevillingerne. Indskrænkningen af forskningsfriheden, mindskelsen af de ansattes og studenternes indflydelse, indførelsen af de eksterne bestyrelser og ansættelse af et ledelseshold – der alle er afhængige af rektor, som er godkendt af ministeriet – er alt sammen sket på initiativ af Venstre og Socialdemokratiet, bevidst og planlagt, formodentlig fordi tilliden til universiteternes evne til at styre sig selv (underforstået i den retning politikerne vil have) er svundet ind.

Mistilliden fremgår lige så tydeligt af ord-førerdebatterne om lovforslag og minister-redegørelser og kommer som sagt desuden praktisk-administrativt til udtryk i en stigende strøm af krav om produktionsregis-trering og -kontrol, evaluering, akkredite-ring og bench marking – og i kravene om accept af opdrags- eller sektorforskningens placering og integration på universiteter-ne. I praksis vil alt dette komplicere hånd-hævelsen af forskningsfriheden uhyre me-get, f.eks. ved at begrænse forskerens ret til indsigt i og faglig kritik af kollegers arbejde.³²⁾

I diskussionen om styring af forskning- en høres indimellem argumenter for, at den statsligt finansierte, ikke båndlagte grundforskningsandel af de samlede bevil-linger skal være større. Det sker oftest, når videnskabelige gennembrud når avi-sernes forsider. Der henvises så til, at sto-re opdagelser eller nybrud i den mennes-kelige erkendelse ikke kan forudsiges eller planlægges. Argumentet er grundlæggende det samme som Mills' argument for ytringsfriheden, at afsøgning af mening i alle retninger, også de tilsyneladende usaglige, ulovlige eller utålelige, er nød-vendig, fordi erfaringen viser, at det ikke er muligt på forhånd at vide, om det er en epokegørende tanke, der er på tale.

Universiteternes og forskningens frihed må sikres i almenvellets interesse, styring er simpelthen for risikabel. Kampen mod en stadig udvidelse af bevillingsmyndighe-dernes båndlæggelse, programlægning og målstyring af forskningen er blevet en vigtig del af kampen for autonomien. Den ny-este universitetslov giver, som nævnt, fak-tisk dele af selvbestemmelsen tilbage til universiteterne, men tager samtidig med den anden hånd friheden gennem bevil-lingssystemets råd og fonde. En aktuel sag belyser problemstillingen eksemplarisk: Ugemagasinet *The Economist* berettede for nylig om et gennembrud i cancerforskning- en: "En ny teori kæder kræft sammen med stamceller." De rigtig store gennembrud kommer ofte som "dramatiske skift i for-ståelsen" af problemet eller sygdommen, lød det.

"Ligesom tilfældet er med infektioner så har cancersygdomme vigtige træk fælles, mens de er forbløffende forskellige i detal-jen. Men kræftforskere er, med et lån fra en anden del af biologien, kommet frem til, at de fleste, muligvis alle kræftformer involve-rer stamceller, eller noget, der ligner dem meget. ... Det interessante aspekt ved stamcelleforbindelsen er, at inspirationen kom fra arbejder foretaget uden for main-stream af den kæmpestore cancerforsk-ningsindustri: stamcelleforskningen er nu blevet et selvstændigt kæmpeområde. I naturvidenskab kan man aldrig vide, hvor svaret kommer fra ...

Nu til dags, hvor videnskaben er skattefi-nansieret, udføres de fleste eksperimenter med en klar forestilling om, hvad resultatet skal blive, især når de er en del af kampag-ner mod sygdomme ... Denne vægt på mål-rettet forskning er forståelig. Meget af det arbejde, der udføres mht. cancer, vil være af den målrettede type ... opdagelsen af can-cerstamcellerne viser, hvorledes de mest frugtbare videnskabelige opdagelser ofte ikke er de enkeltstående eksperimenteres resultater, men derimod overraskende nok, de som organiserer viden til teori."

13.sept. 2008

7. EN NY KONTRAKT?

Hvis forskningsfriheden vurderes som uni-versitetets bærende ide, må man gøre sig overvejelser over, hvad universiteterne og forskerne skal give for at fastholde den som gældende og virkningsfuld norm? Hvilke dele af selvstyret må nødvendigvis genopret-tes og hvilke lægges til side? En afklaring er nødvendig.

Den aktuelle udformning af myten om den sociale kontrakt kan ses som det histo-riske resultat af kampene mellem universi-tet og samfund/stat, og er snarere en skrø-belig våbenhvileaftale end en kontrakt. Inden for denne metafor var 2003 loven som nævnt et ensidigt diktat til en underkuet modstander. Men grundforskning og fri forskning er eller menes at være vigtig for samfundet. Derfor er det måske muligt at forhandle ændringer i våbenhvileaftalen på de områder, hvor diktatet er eller kan vises

at være kontraproduktivt for sejrherrene. ”Kontraktens” fortsatte eksistens – om end i perioder i kummerform – ses manifesteret i ordførernes konstante og eftertrykkelige henvisning til nødvendigheden og ønskeligheden af selvstyre og forskningsfrihed – og dette langt mere end det argumentationsmæssigt er nødvendigt.³³⁾

Forudsætningen for at genskabe den sociale pagt mellem universitet og samfund og dens udtryk i lovgivningen er, at universiteterne genopretter eller snarere i forhold til tiden efter 1968 – skaber tilliden til dets interne kontrol med bevillinger og produktion af undervisning og især med (den vanskeligt kontrollerbare) forskning. Forskerne må selv acceptere aktivt at deltage i og udsætte sig for den faglige kritik og kontrol, som omverdenen nu foretager. Dette kan medføre vanskeligheder i forholdet til kolleger, andre forskningsgrupper og universitetsforvaltningen og ledelserne. For at fungere må denne kritik derfor støttes af nogle institutionaliserede regler, som kan værne om retten og pligten til kritik. Kritikken som integreret element i forskningen har formelt altid eksisteret, men reelt været fraværende.³⁴⁾

Denne institutionalisering og legitimering af faglig kritik af kolleger har en anden og meget vigtig side: Den åbne og tvungne kritik er den eneste måde at forhindre skjult censur, ’silencing’, marginalisering og faglig forfølgelse.³⁵⁾

Andre interne kontrolformer er høringer, ekstern evaluering af enkelte fag og discipliner – ikke fakulteter og universiteter – tværinstitutionelle forskningsseminarer og rapportafgivelse osv.

Det er et afgørende element i en revision af loven, at forskningsfriheden sikres. Det kan ske på mange måder, men vigtigt er det at sikre friheden i praksis. Et *eksempel* på et element i en lovrevision med dette fokus kunne være ændring af ledelsesformen nærmest forskeren. Forskeren skal ikke kunne pålægges opgaver, som forhindrer ham/hende i at gennemføre sit selvvalgte projekt. I en mindretalsudtalelse fra SF til universitetslovforslaget 1992 lyder det: ”En medarbejder kan ikke

gennem pålagte opgaver afskæres fra at iværksætte en bestemt forskningsopgave, såfremt den falder inden for vedkommendes ansættelsesområde”. Selve ideen om at bemyndige en enkelt ikke-fagkyndig institutleder, en oppefra ansat forsker, leder eller manager til at beslutte forskningsprogrammer, projekter eller emner eller blot vælge metoder til at gennemføre pålagte opgaver, er så meget i uoverensstemmelse med generelt accepteret viden om, hvordan forskningsarbejde foregår, at den kun kan betegnes som udslag af overtro og uvidenhed.³⁶⁾

Forskning udvikles ved konfrontation og uenighed mellem forskere, ikke ved en uvedkommende modsætning til en administrator. En universitetslov, der vil leve op til de pæne ord om forskningsfrihed må som minimum have valgte ledere på institutniveau. De behøver ikke være interne. Det vigtige er, at de er forskningskompetente, valgte, fagligt vurderede kolleger og afsættelige. Det vil formodentlig være mere besværligt, men også mere kvalificeret og fremmende for forskningen. To ledende universitetsadministratorer formulerer sig i et fremragende større universitetsmanifest således i opposition til tidsåndens managementtænkning, som har præget forligsparterne bag universitetsloven:

“Friheden til at forske, debattere, kritisere og tale sandhed til magten, uanset om det er regeringen, de som finansierer universitetet, eller de som leder det, er central for universitetets vitalitet og nytte for samfundet. Det er afgørende, at rektorer og universiteternes bestyrelser forstår denne væsentlige kilde til institutionens styrke, og at de er urokkelige i deres støtte til den, stærke i forsvaret af den og ikke lader sig forføre af ledelsessynspunktets primat: At ting, der vanskeliggør ledelsen, nødvendigvis må fjernes eller laves om. Et universitet, der er let at administrere, er overhovedet ikke et universitet. (An easily governed university is no university at all.)³⁷⁾

Som modydelse til ledelsesforandringer kunne forskeren f.eks. være forpligtet til

at fremlægge sit projekt en gang om året, at være hovedkritiker eller opponenter på en kollegas projekt en gang om året, og at forholde sig offentligt, fagligt til kritikken. Der afsættes tid til disse aktiviteter, der har form af forskningsseminarer af tre timers varighed med adgang for studerende fra 5. semester og frem.

Til den interne kontrol hører også registrering af forsknings- og undervisningsmateriale og formidling. Instituttet eller forskningsgruppen kunne fastsætte, hvilke fagligt sammenlignelige institutioner, de ønsker at måle sig med (mindst to indenlandske) og offentliggøre målingen, ligesom instituttet vurderer, om der leveres forskningsbaseret undervisning. Diskussionen om kritikens nødvendighed for faglighedens og saglighedens/videnskabelighedens opretholdelse eller måske etablering er nødt til at blive konkret og munde ud i forslag om policy og institutionalisering.³⁸⁾

Et særligt problem, der ikke umiddelbart er omfattet af forskningsfrihed (men en del af den akademiske frihed), er universitetets undervisning. Der skal ifølge gældende lov § 2 stk.1 være tale om "forskningsbaseret uddannelse indtil højeste internationale niveau" og universiteterne skal "sikre et ligeværdigt samspil mellem forskning og uddannelse". Forskningsbaseret undervisning er også en kulturel norm.³⁹⁾ I praksis er denne norm svær at finde virkeliggjort, og selvom det var tilfældet, ville problemet være, at undervisningsfriheden vanskeliggør sikringen af retten til kritik af det, der formidles som undervisning.

Hvis forskning er søgen efter systematisk, rationel og kritiserbar viden og samtidig den aktive kritik af enhver videnskabelig påstand⁴⁰⁾, så er studenternes og omverdens eneste garanti for, at undervisningen er på højeste videnskabelige niveau og dermed forskningsbaseret, at lærernes kritiske refleksion over kollegers forskning og undervisning muliggøres og dyrkes og institutionaliseres.

Indtil videre er det kun muligt at sikre sig, at forskningen udsættes for perma-

nent kritik. Hvordan det kan ske for undervisningens forskningsrelatering er et åbent spørgsmål, som naturligvis involverer studenterinteresser. Undervisningen evalueres på formen af studenternes evalueringsskemaer, der jo ikke vurderer forskningsrelateringen, og på indholdet af en censorinstitution, der som bekendt kun i undtagelsestilfælde udøver lærerkritik eller indholdskritik.

NOTER:

1. Peter C. Kjærgaard og Jens Erik Kristensen, Universiteternes idehistorie i: Hans Fink et al (Red.) *Universitet og videnskab*, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 31-144 her s. 42.
2. Det moderne universitets ide og selvbeskrivelse gennem 200 år – en universitetshistorisk indledning i Jens Erik Kristensen et al. *Ideer om et universitet – Det moderne universitets idehistorie fra 1800 til i dag*, Århus Universitetsforlag, 2007 s. 23-71 her s.29.
3. Richard Rortys pragmatiske (og skødesløse) bestemmelse af akademisk frihed er blevet til i polemik mod mere grundlæggende rettighedstænkninger. "Som amerikanere bruger termen 'akademisk frihed' betegner den nogle komplicerede lokale 'folkways', som har udviklet sig i løbet af det sidste århundrede, stort set (largely) som resultat af de kampe som den amerikanske universitetslærerforening har ført". Den fremhæves her fordi den gengiver det postmoderne standpunkt fint – polemisk tilbagelænet med et stort gran af kritisk indsigt – og fordi den læst sammen med den efterfølgende mere traditionalistiske rettighedsbaserede og Rorty-Stanley Fish kritiske artikel af Thomas Haskell giver et godt billede af positionerne i de amerikanske Cultural eller Science Wars, som påvirker den europæiske diskussion meget: Does academic freedom have philosophical presuppositions? S.21-42, her s. 21 og Justifying rights in the era of "Power/Knowledge". s. 43-90 I Louis Menand (ed.) *The future of academic freedom*, The University of Chicago Press, 1996.
4. Niels Petersen, Københavns Universitet 1848-1902 i Leif Grane og Kai Hørbye (red.) *Københavns Universitet 1479-1979, bd II Almindelig historie 1788-1936*, Kbh. 1993 s. 274. Se også Birgit Løgstrup, KU 1732-1788 i *Københavns Universitet 1479-1979 bd I, Almindelig historie 1479-1788*, Kbh. 1990 s. 315 om enevældens vanskeligheder med at acceptere

- et selvstyre.
5. Jvf Niels Petersen op. cit s. 273 og Hellesen og Tuxen op.cit. s. 67
 6. Løgstrup op. cit s. 374
 7. Løgstrup op. cit s. 327
 8. Jette Kjærulf Hellesen og Ole Tuxen, KU 1788-1848 i Grane og Hørbye op. cit s. 51
 9. Hellesen og Tuxen op. cit s. 13.
Forskningsfriheden spiller ingen rolle på dette tidspunkt, men der er snarere tale om en lærefrihed. Først i løbet af 1800-tallet udvikles et moderne begreb om forskning og en tilsvarende omformning af autonomi og forskningsfrihed. Jf. Ole B. Thomsen, *Embedsstudiernes universitet* bd. 2, Akademisk forlag Kbh. 1975, s. 634 f.
 10. Se f.eks Hellesen og Tuxen op. cit s. 12 f. og Løgstrup op.cit. s. 351 f. Ole B. Thomsen sammenfatter universitetets reaktion på 1788 reformen således: "Fakulteternes udtalelser er præget af en ufattelig mangel på vidsyn." Fakulteterne havde kun øje for de "bagatelliske spørgsmål, der lå lige for hvert medlems egen næse." *Embedsstudiernes universitet* op.cit. s. 547.
 11. Hellesen og Tuxen op. cit. s. 8, s. 189 og s. 194, jf. også Kjærgaard og Kristensen op. cit. s. 87, hvor det er uklart at den store betydning i samfundet af disse ideer netop ikke smitter af på det danske universitet. Uklarheden gentages i Jens Erik Kristensen, *Det moderne universitets ide* op. cit. s. 32.
 12. Citeret og refereret efter William Clark, *Academic charisma and the origin of the research university*, The University of Chicago Press, 2006, s. 12 f. Clark bruger von Justi som eksemplarisk eksempel på relationen mellem stat og universitet. Kristof Glamann og Erik Oxenbøll, *Studier i dansk merkantilisme – omkring tekster af Otto Thott*, Akademisk forlag, Kbh. bl.a. s. 80 og Hans Chr. Johansen, *Dansk økonomisk politik i årene efter 1784*, bd. 1, Universitetsforlaget i Århus, 1968 bl.a s. 17 f. og s. 21 dokumenterer von Justis og kameralismens indflydelse blandt det danske samfunds top og beslutningstagere.
 13. I praksis respekterer enevælden som nævnt selvstyret, jf. f.eks. beretningen om mislykkede forsøg på at vriste fæstegårde fra professorerne Løgstrup op.cit. s. 357 ff
 14. Hellesen og Tuxen op. ct s. 21 ff. Og Jens Erik Kristensen *Det moderne universitets ide* op. cit s. 42 ff.
 15. Jørgen Holmgård, Universitetet 1814-1901 i *Dansk forvaltningshistorie* bd.I, Djøf forlaget, Kbh. 2000, s.807-38 her s. 817 ff.
 16. Niels Petersen op.cit s. 375.
 17. Kjærgaard og Kristensen op. cit s. 127 f.
 18. Se gennemgangen af den retlige udvikling i min Oversigt over de vigtigste lovgivningsarbejder om universiteternes styrelse 1968-2008, *Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 51*. Her er også et første, kortere udkast til denne artikel.
 19. Litteraturen er stor men Henk F. Moed: *Citation analysis in research evaluation*, 2005, Springer s. 267 ff.og 271 ff. er et godt sted at starte. Også den kommende norsk-danske model med publikationstælling satser jo på drejning af forskningen i bestemte retninger, hvis indhold er udiskuteret. Det afgørende spørgsmål til kritikere af registreringsvanviddet er: Hvad er kontrol-alternativet?
 20. Jf. disse to eksempler fra en meget stor diskussion, som tilsyneladende ingen effekt har haft på de ledende politikere og deres rådgivere: Torsten Nyboms Creative intellectual destruction or destructive political creativity? I: Blücker et al. (eds.) *The European research university*, Palgrave, 2006 s. 5-13 og Staff Callewaerts The Idea of a University i: I. Nilsson og L. Lundahl, *Teachers, curriculum and policy, Festskrift til Daniel Kallos*, Umeå Universitet, 1997 s. 181-199.
 21. Se Carsten Henrichsens anderledes fremstilling af dette i Grænser og vilkår for forskningsfriheden – en 'tour de force' i 30 års universitetsreformer i: *Futuriblerne* 2007 årg. 35 nr. 1-2 s. 28-40.
 22. Den amerikanske strid om 'speech codes' og 'political correctness' behandles forrygende af Ronald Dworkin We need a new interpretation of academic freedom i Menand (ed.) *The future of academic freedom*, University of Chicago Press, 1996 s. 181-198, som har inspireret dette oplæg.
 23. The academic values i: *Dannelse, uddannelse, universiteter, Festskrift til Henning Lehmann den 31. januar 2002*, Århus universitetsforlag, 2002 s. 276-292 her s. 283. Smith påpeger systematisk vagheden i de politiske bestræbelser, Bologna Chartret med opfølgninger, på at sikre frihederne. Derfor virker hendes optimistiske grundtone i beretningen om bl.a forholdet mellem industri og universitet og universiteternes finansielle klemmer officiel og helt ubegrundet.
 24. Hvad er et universitet? – om universiteternes ide og realiteter i det 21. århundrede i: Fink et al. *Universitet og videnskab – Universitetets idehistorie, videnskabsteori og etik.*, Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 9-29, her s. 27. Se også afsnittet om forskningsfrihed s. 17-24, som er fremragende men desværre ikke berører 1992/2003 lovens fjernelse af sikringen af den enkelte forskers frihed og forpligtelser. Men hele artiklen understreger de modsætningsfyldte forhold der konstituerer universitetets selvstyre.
 25. Dworkin op. cit. s.185 f.
 26. Johan P. Olsen giver i sin analyse af det europæiske universitets dilemmafyldte situation en redegørelse for modsætningerne mellem Bologna Chartret, 1988 og Bologna-deklarationen fra 1999 om nødvendigheden af universitetsreformer. Flere rektorer, der officielt støtter Chartrets humbolt-inspirerede universitetside, modarbejder den i praksis, The Institutional Dynamics of the (European) University, Working paper no 15/March 2005, Arena, University of Oslo, Fås online på <http://www.arena.uio.no>
 27. Dworkin op.cit s. 184 f. jf også Lucy Smith ovenfor.
 28. *Dansk forfatningsret bd. 3 Menneskerettigheder*, 3. udg. Chr. Ejlers Forlag, Kbh. 2004, Ansattes ytringsfrihed s. 108 ff her s. 121.
 29. Op.cit s. 111.

30. Jf. ovenfor hos Dworkin, se også eksemplerne og diskussionen hos Vagn Greve *Bånd på hånd og mund*, Djøf-forlaget, Kbh 2008 s. 20 f.
31. Dworkin op. cit. s 187 ff. . Dorthe Jørgensen argumenterer i anledning af Universitetsloven 2002 ud fra en europæisk baggrund parallelt for universitetets rolle i dannelsen af ”autonome individer, der ikke bare er vidende – men kan tænke selv.” Tankens frihed, Universitetet som symbol på demokratiet i: Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.), *Demokrati mellem fortid og fremtid*, Tiderne skifter, Kbh. 2003 s. 129-144, her s. 143.
32. Tim Knudsen refererer i sin diskussion af universitetspolitikken en eksemplarsk udtalelse fra DMUs direktør om, at man ikke kan have forskere fra samme institution til at kritisere og ”diskutere kvaliteten af deres kollegers bestilte forskningsarbejder”, *Fra folkestyre til markedsdemokrati, Dansk demokratihistorie efter 1973*, Kbh. 2008 s. 420. Økonomiprofessor Christen Sørensen, Odense, fik en skandaløs ilde medfart, da han tillod sig fagligt at kritisere kollegers bestillingsforskning fra lokale erhvervsorganisationer.
33. Et eftertrykkeligt eksempel på denne prioritering af frihed til forskning er den socialdemokratiske forskningspolitiske ordfører Kirsten Brosbøls kronik i *Information* d. 5.10.08. ”Der er brug for et grundigt eftersyn af Universitetsloven”, hvor der åbnes for muligheden af at forskningsfriheden er kommet i klemme i den lov, partiet er medansvarlig for.
34. Et andet og vigtigt element i kontrolønsket fra politikerne er muligheden for ”svindel, falskneri og plagiering” og andre alvorlige forsømmeligheder i redeligt forskningsarbejde. Lomborg er langt fra den eneste svale. En kommentar i *Nature* henviser til en undersøgelse af flere tusinde amerikanske forskere inden for medicin, hvor 33% indrømmede, at de havde begået en alvorlig ”misconduct” inden for de sidste tre år og 15% sagde, at de havde ændret: ”... the design, methodology or results of a study in response to pressure from a funding source.” Brian S. Martinson et al. Scientists behave badly, *Nature* vol 435 9 June 2005 s. 737-38. Emnet skal ikke forfølges her men koblingen til forskningsfriheden og forskerens arbejdsforhold ses af kommentarens beskrivelse af det venligt-fjendtlige forhold mellem forskere: ”The modern scientist faces intense competition, and is further burdened by difficult, sometimes unreasonable, regulatory, social and managerial demands.” Konkurrencen og det venligt-fjendtlige forhold er som nævnt det sociale grundlag for videnskaben og kan ikke ændres, men konkurrencen kan tvinges ind i åbne og diskuterbare baner.
35. Gordon Moran giver en opsummerende beretning om de subtile – og grove – former for undertrykkelse af faglig debat ved peer reviewing, faglige bedømmelser, redaktionelle fravalg, stillingsbesættelser, political correctness og ståen-vagt-om-fagets-sande-diskurs. Alle ved det foregår skjult i det daglige og kun lejlighedsvist dukker op til overfladen. Kun åben kritik som tradition kan give kanaler, hvor den uargumenterede sanktion kan frem- og tilbagevises. *Silencing Scientists and Scholars in Other Fields: Power, Paradigm controls, Peer Reviews and Scholarly Communication*, Ablex Publishing Corporation, Greenwich, Conneticut, 1998.
36. Betvivler man dette eller vil man blot orientere sig, kan man konsultere en præcis og indsigtfuld videnskabssociologisk analyse af konkurrencen mellem og udskiftningen af forskningsdiscipliner, forskningstemaer og forskningsparadigmer, som gør forestillingen om, at forskningsledelse kan bedrives af andre end af de (konkurrerende) repræsentanter for forskerkollektivet (i bedste fald) naiv, henvises hermed til Pierre Bourdieu, *Viden om viden og refleksivitet, Forelæsninger på Collège de France 2000-2001*, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2005, kap. 2 En verden for sig.
37. Geoffrey Boulton (Vice principal at Edinburgh University) and Colin Lucas (former Vice-Chancellor of Oxford University), *What are universities for?* Den europæiske eliteuniversitetsorganisation LERU pkt 56.
38. Et eksempel på en velmenende og helt uforpligtende diskussion om ”Forskernes ansvar i forhold til forskningsprocessen” eller kritikkenes uomgængelighed ses hos Hans Fink i Universitetsfagernes etik i: Fink et al. *Universitet og videnskab – Universitetets idehistorie, videnskabsteori og etik*, Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 193-221 her s. 203-211. Det fremhæves her fordi artiklen i øvrigt er god men utilstrækkelig, især fordi den slet ikke reflekterer 2003 lovens nye magtstruktur på institutplan, dvs. hvor ansvaret for kritikkenes institutionalisering og magten over kritikkenes konsekvenser nu er placeret.
39. Se Hans Fink, Hvad er et universitet? op. cit. s. 14-17 for en gennemgang af den systematiske svækkelse af den tætte sammenhæng mellem forskning og undervisning
40. Se min argumentation for dette afgørende punkt – den uomgængelige konkurrence og fjendtlighed mellem forskerne – i hele forskningsfrihedsdebatten i: Om den sociale konstruktion af objektivitet og videnskab – videnskabspolitiske overvejelser over videnskabens sociale grundlag og Karl Poppers aktualitet i: To essays om universitetspolitikken og det venligt-fjendtlige samarbejde mellem forskerne, *Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek* nr. 50, RUB 2008 s. 25-55, gratis eller på nettet <http://www.rub.ruc.dk/rub/omrub/publikationer.shtml>

LITTERATUR:

- Pierre Bourdieu, Viden om viden og refleksivitet, Forelæsninger på College de France 2000-2001, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2005.
- Nils Bredsdorff, Om den sociale konstruktion af objektivitet og videnskab – videnskabspolitiske overvejelser over videnskabens sociale grundlag og Karl Poppers aktualitet i: To essays om universitetspolitikken og det venligt-fjendtlige samarbejde mellem forskerne, *Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek* nr. 50, RUB 2008 s. 25-55, gratis eller på nettet
- Kirsten Brosbøl, Der er brug for et grundigt eftersyn af Universitetsloven, kronik i *Information* d. 5.10.08.
- Geoffrey Boulton and Colin Lucas, *What are universities for?* LERU, 2008. <http://leru.org>
- Staff Callewaert, The Idea of a University i: I. Nilsson og L. Lundahl, *Teachers, curriculum and policy, Festskrift til Daniel Kallos*, Umeå Universitet, 1997 s. 181-199.
- William Clark, *Academic charisma and the origin of the research university*, The University of Chicago Press, 2006.
- Ronald Dworkin, We need a new interpretation of academic freedom i Menand (ed.) *The future of academic freedom*, University of Chicago Press, 1996 s. 181-198.
- The Economist*, Shooting down cancer, leder 13.09.08.
- Hans Fink, Hvad er et universitet? – om universiteternes ide og realiteter i det 21. århundrede i: Fink et al. *Universitet og videnskab – Universitetets idehistorie, videnskabsteori og etik.*, Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 9-29.
- Hans Fink, Universitetsfagernes etik i: Fink et al. *Universitet og videnskab – Universitetets idehistorie, videnskabsteori og etik.*, Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 193-221.
- Kristof Glamann og Erik Oxenbøll, *Studier i dansk merkantilisme – omkring tekster af Otto Thott*, Akademisk forlag, Kbh.
- Vagn Greve *Bånd på hånd og mund*, Djøf-forlaget, Kbh 2008.
- Thomas Haskell, Justifying rights in the era of "Power/Knowledge". s. 43-90 i: Louis Menand (ed.) *The future of academic freedom*, The University of Chicago Press, 1996.
- Jette Kjærulf Helleesen og Ole Tuxen, Københavns Universitet 1788-1848 i Grane og Hørbye (red.) *Københavns Universitet 1479-1979, bd II Almindelig historie 1788-1936*, Kbh. 1993.
- Carsten Henrichsen, Grænser og vilkår for forskningsfriheden – en 'tour de force' i 30 års universitetsreformer i: *Futuriblerne* 2007 årg. 35 nr. 1-2 s. 28-40.
- Jørgen Holmgård, Universitetet 1814-1901 i *Dansk forvaltningshistorie* bd.I, Djøf forlaget, Kbh. 2000, s.807-38.
- Hans Chr. Johansen, *Dansk økonomisk politik i årene efter 1784*, bd. 1, Universitetsforlaget i Århus, 1968
- Dorthe Jørgensen, Tankens frihed, Universitetet som symbol på demokratiet i: Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.), *Demokrati mellem fortid og fremtid*, Tiderne skifter, Kbh. 2003 s. 129-144
- Peter C. Kjærgaard og Jens Erik Kristensen, Universiteternes idehistorie i: Hans Fink et al (Red.) *Universitet og videnskab*, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2003 s. 31-144.
- Tim Knudsen, *Fra folkestyre til markedsdemokrati, Dansk demokratihistorie efter 1973*, Kbh. 2008.
- Jens Erik Kristensen, Det moderne universitets ide og selvbeskrivelse gennem 200 år – en universitetshistorisk indledning i Jens Erik Kristensen et al. *Ideer om et universitet – Det moderne universitets idehistorie fra 1800 til i dag*, Århus Universitetsforlag, 2007 s. 23-71.
- Birgit Løgstrup, *KU 1732-1788 i Københavns Universitet 1479-1979 bd I, Almindelig historie 1479-1788*, Kbh. 1990.
- Brian S. Martinson et al. Scientists behave badly, *Nature* vol 435 9 June 2005 s. 737-38.
- Henk F. Moed: *Citation analysis in research evaluation*, 2005, Springer.
- Gordon Moran, *Silencing Scientists and Scholars in Other Fields: Power, Paradigm controls, Peer Reviews and Scholarly Communication*, Ablex Publishing Corporation, Greenwich, Conneticut, 1998.
- Torsten Nybom, Creative intellectual destruction or destructive political creativity? I: Blücker et al. (eds.) *The European research university*, Palgrave, 2006 s. 5-13.
- Johan P. Olsen, The Institutional Dynamics of the (European) University, *Working paper no 15/ March 2005, Arena*, University of Oslo.
- Niels Petersen, Københavns Universitet 1848-1902 i Leif Grane og Kai Hørbye (red.) *Københavns Universitet 1479-1979, bd II Almindelig historie 1788-1936*, Kbh. 1993.
- Richard Rorty, Does academic freedom have philosophical presuppositions? S.21-42, her s. 21 i Louis Menand (ed.) *The future of academic freedom*, The University of Chicago Press, 1996.
- Lucy Smith, The academic values i: Dannelse, uddannelse, universiteter, *Festskrift til Henning Lehmann* den 31. januar 2002, Århus universitetsforlag, 2002 s. 276-292.
- Ole B. Thomsen, *Embedsstudiernes universitet* bd. 2, Akademisk forlag Kbh. 1975.
- Henrik Zahle, *Dansk forfatningsret* bd. 3 *Menneskerettigheder*, 3. udg. Chr. Ejlers Forlag, Kbh. 2004, Ansattes ytringsfrihed s. 108 ff.

FORSKNINGSFRIHEDENS PARAGRAFFER

Der hersker en del forvirring om begrebet forskningsfrihed i relation til lovgivningen. Derfor er det nødvendigt med en kort teknisk redegørelse. Lovgiver kan gennem sine bevillingsforudsætninger (naturligvis) dirigere forskningen. Det er også således at forskningen faktisk nu dirigeres gennem forskningsråd og institutionsbevillinger. Problemet her er et andet. Kan den enkelte forsker pålægges at udfører anden forskning end den selvvalgte eller kan hun/han forhindres i at udføre den selvvalgte? Retsreglerne ser således ud.

I Styrelsesloven fra 1973 ff., senest LBK 1989 nr 358 lyder §13.stk. 2:

"Institutrådet træffer afgørelse om fordeling af de arbejdsopgaver, som påhviler instituttet ... Institutrådet kan ikke træffe beslutning om den enkelte forskers valg af forskningsopgave".

Karnovs bemærkning lyder: "Ved denne bestemmelse sikres den enkelte forskers forskningsfrihed. Ved områder hvor forskningen nødvendiggør anvendelse af andre ressourcer end forskerens egen arbejdstid ... vil forskningsfriheden dog i et vist omfang være afhængig af institutledelsens beslutninger om anvendelse af ressourcerne."

I Universitetsloven fra 1992/93 LBK 1993 nr. 334 hedder § 7 stk. 3:

"Instituttlederen varetager efter bemyndigelse fra rektor og efter retningslinier fastlagt af bestyrelsen instituttets daglige ledelse, herunder planlægning og fordeling af arbejdsopgaver. Instituttlederen kan pålægge medarbejdere at løse bestemte opgaver med respekt for deres frie valg af videnskabelige metoder."

Karnovs bemærkninger lyder: "Den enkelte forsker kan selv beslutte en bestemt forskningsopgave hvis opgaven er forenelig med instituttets fastlagte virksomhed og de opgaver, instituttlederen kan have pålagt forskeren."

Til fortolkningen af §7 er bemærkningerne til lovforslaget ikke oplysende (FT A 1992/93 sp. 2000), Men folketingsudvalgets betænkning er oplysende. SF stillede et mindretalsforslag til lovforslagets §7, som tilføjer en sætning efter ordet 'metoder':

"En medarbejder kan ikke gennem pålagte opgaver afskæres fra at iværksætte en bestemt forskningsopgave, såfremt den falder inden for vedkommendes ansættelsesområde." Til dette svarer udvalgets flertal afklarende: "Flertallet kan ikke gå ind for ind for SF's formulering, men er i øvrigt enig i at understrege, at den enkelte forsker som hidtil selv kan beslutte en bestemt forskningsopgave, idet omfang opgaven er forenelig med instituttets fastlagte virksomhed og de opgaver, instituttlederen eventuelt kan have pålagt forskeren."

I Universitetsloven fra 2003 LBK 2007 nr. 1368 hedder det i § 17 stk. 2:

"Instituttlederen varetager instituttets daglige ledelse, herunder planlægning og fordeling af arbejdsopgaver. Instituttlederen kan pålægge medarbejdere at løse bestemte opgaver. I den tid, hvor de videnskabelige medarbejdere ikke er pålagt sådanne opgaver, forsker de frit inden for universitetets forskningsstrategiske rammer."

I bemærkninger til lovforslaget januar 2003 nr. 125 (Retsinformation) hedder det:

"Den enkelte forsker har forskningsfrihed inden for sit faglige ansættelsesområde med de forpligtelser, der følger af dette ansættelsesforhold. Den enkelte forsker har således frihed til at vælge metode, fremgangsmåde og emne inden for universitetets forskningsstrategiske rammer, som fastlagt i udviklingskontrakten. Instituttlederen kan i kraft af sin instruktionsbeføjelse pålægge den enkelte forsker at løse bestemte opgaver, men den enkelte forsker kan, hvor den pågældende ikke er pålagt sådanne opgaver, frit forsker indenfor universitetets forskningsstrategiske rammer."

I Karnov/Westlaws bemærkninger hedder det:

Et flertal i folketingsudvalget understreger, "at der med loven ikke er tilsigtet nogen materiel ændring af universitetets forskningsfrihed ... Udvalgsflertallet understreger endvidere at der heller ikke i relation til den enkelte forsker er sket ændringer i retstilstanden, men alene er sket en præcisering af instituttlederens instruktionsbeføjelse. Ligesom hidtil forsker forskerne frit i den tid, de ikke er pålagt andre opgaver som bl.a. administrative opgaver, undervisningsopgaver, udvalgsarbejde m.v. I den tid vedkommende ikke er pålagt andre opgaver, kan den enkelte forsker ikke pålægges at optage eller undlade forskning i bestemte opgaver". Universitetets forskningsstrategiske rammer "skal forstås bredt og dækker hele universitetets profil. ... udviklingskontrakter hverken skal eller kan anvendes til at indskrænke forskningsfriheden."